

УДК 94(477)"19":378.

Лиман І.І.

**КОЛИШНІЙ СТУДЕНТ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ГІРНИЧОГО
ІНСТИТУТУ Є.С. БЕРЕЗНЯК:
ІНТЕРВ'Ю ПРО РОКИ НАВЧАННЯ В БЕРДЯНСЬКУ**

Стаття присвячена заповненню «білих плям» в біографії уродженця Катеринослава, почесного професора багатьох університетів, славнозвісного «майора Вихора» Євгена Степановича Березняка, який у 1939 р. закінчив Бердянський (Осипенківський) учительський інститут. Наведено уривки з транскрипту інтерв'ю з Є.С. Березняком, присвяченому рокам його навчання в Бердянську.

Ключові слова: респондент, усноісторичне інтерв'ю, історія освіти.

Стаття посвящена заповненню «белых пятен» в биографии уроженца Екатеринослава, почетного профессора многих университетов, легендарного «майора Вихря» Евгения Степановича Березняка, в 1939 г. окончившего Бердянский (Осипенковский) учительский институт. Приводятся отрывки из транскрипта интервью с Е.С. Березняком, посвященного годам его обучения в Бердянске.

Ключевые слова: респондент, устноисторическое интервью, история образования.

The article is devoted to filling of «white spots» in biography of the honourable professor of many universities, who was born in Katerinoslav, legendary «major Vikhor» Evgen Stepanovich Bereznyak, who graduated Berdyansk (Osipenkovskiy) Teaching Institute in 1939. The fragments from the transkript of interview with E.S. Bereznyak about the years of his studies in Berdyansk are published here.

Keywords: respondent, oral historical interview, history of education

Комплексне дослідження історії будь якої навчальної установи неможливе без приділення належної уваги окремим постатям, життя та діяльність яких були пов'язані з відповідним навчальним закладом. І тут йдеться як про «знакові персони», які залишили помітний слід в історії і які по праву є гордістю не тільки своєї «alma mater», так і про студентів, викладачів і співробітників, яким не судилося уславитись трудовими чи ратними подвигами, які не зробили карколомної кар'єри, не отримали державних нагород... Тож при підготовці багатотомного археографічного видання «Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету» [2-4] нами було взято десятки усноісторичних інтерв'ю з колишніми студентами цього вищого навчального закладу. Серед цих студентів був і уродженець Катеринослава, славнозвісний «майор Вихор» – Євген Степанович Березняк. Заповнення «білих плям» в біографії цього вихідця з Придніпровського краю, почесного професора багатьох університетів, саме і є метою цієї публікації.

Принципово важливо, що попри розлогу історіографію, присвячену персоні Є.С. Березняка, період життя Євгена Степановича, пов'язаний із навчанням в Бердянську (Осипенко), досі залишався фактично не висвітленим.

Україномовна версія «Вікіпедії» подає наступну інформацію про колишнього випускника Осипенківського учительського інституту:

«Євген Степанович Березняк (25 лютого 1914, Дніпропетровськ) — к.пед.н. (1968), ген.-м. (04.2005); пенсіонер (з 04.1998).

Народився 25 лютого 1914 (м. Дніпропетровськ); укр.; дружина Катерина Кузьмівна (1927) — вчителька; син Василь (1945) — інженер; син Віктор (1956) — вчитель; дочка Валентина (1936) — інженер.

Освіта: Львів. пед. інститут (1947).

З 1934 — учитель, Веселівська школа Межівського району Дніпроп. обл. 1937-39 — зав., Петропавлівський районний відділ нар. освіти Дніпроп. обл. 10.1939-06.41 — зав., Львів. міський відділ нар. освіти. 1941-45 — учасник II світової війни. З 10.1941 — пропагандист і зв'язковий Петропавлівського підпільного РК і Дніпроп. ОК КП(б)У. 1943-44 — навчався в школі Гол. розвідувального управління (Москва). 08.1944-02.45 — кер. групи військових розвідників «Голос» (врятування Кракова та ін. (знято кінофільми: «Майор Вихор» (СРСР), «Врятувати місто» (Польща), док. фільми: «Тепер їх можна назвати» (СРСР), «Операція «Голос»» (Польща), «Майор Вихор. Правда історія». 1945-52 — зав., Львів. міський відділ нар. освіти. 1952-54 — нач., відділ навчальних закладів Львів. залізниці. 09.1954-09.84 — в Мін-ві освіти УРСР (25 р. — нач. Гол. упр. шкіл). 1998 — завершив труд. діяльність на посаді с.н.п. АПНУ.

Заслужений учитель України (05.1965). Почесна Грамота ВР УРСР (02.1974), Грамота ВР УРСР (02.1984). Почесний солдат Інституту військово-дипломатичної служби Академії ЗС України (08.1998). Ордени: Вітчизняної війни I (09.1965), II ст. (03.1985), Жовтневої революції (03.1976), Труд. Черв. Прапора (02.1966), «Знак Пошани» (03.1971). Ордени: «Віртуті Мілітарі» (01.1964, Польща), «Партизанський хрест» (07.1986, Польща). Орден Дружби (02.204, Росія). Почесна відзнака Президента України (орден «За заслуги» III ст.) (10.1994), орден Богдана Хмельницького III (10.1999), II (02.2004), I ст. (04.2005). Герой України (з врученням ордена «Золота Зірка», 21.08.2001). Орден «За бойові і трудові досягнення» III ст. (05.2001, «Золота Фортуна»). Почес. громадянин м. Києва (2004). Почес. академік АПНУ (2004).

Автор понад 100 наук. праць, зокрема монографій: «Шляхи розвитку освіти на Україні» (1964), «Керівництво роботою школи» (1970), «Питання інспектування роботи школи» (1967), «Важлива ланка управління школою» (1981), «Керівництво сучасною школою» (1983); книг-спогадів: «Я — Голос» (1971), «Пароль Dum Spiro» (1987), «Операція «Голос»» (1992)» [5].

Отже, і тут, як в абсолютній більшості інших довідкових видань, нічого не сказано про навчання Є.С. Березняка в Бердянську. Втім, в архіві самого БДПУ такі дані були віднайдені [1]. А 22 квітня 2009 р. 95-річний Євген Степанович виступив в якості респондента, прийнявши на своїй квартирі у Києві мене та доцента БДПУ В.М. Константінову. Уривки з транскрипту того

інтерв'ю наведено у додатку до цієї статті. При цьому зазначимо, що Євген Степанович Березняк не одразу погодився спілкуватись при увімкненому диктофоні, тому запис початку розмови відсутній. Запис розпочався, коли респондент продемонстрував свій диплом Осипенківського учительського інституту.

Зазначу, що інтерв'ю з Євгеном Степановичем Березняком є однією зі складових актуалізованої джерельної бази з історії Бердянського державного педагогічного університету, яка на сьогоднішній день вже налічує близько 10 тисяч документів. Перспектива подальшої роботи полягає у завершенні підготовки та публікації шеститомного археографічного видання «Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету».

Бібліографічні посилання:

1. Архів БДПУ. — Спр. № 10/10. — Арк. 23 зв. — 26.
2. Бердянська чоловіча гімназія (1901 – 1919 роки) / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константинова // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том II. — К.: «Освіта України», 2007. — 631 с.
3. Бердянська чоловіча гімназія (остання третина XIX століття) / Упорядники: В.М. Константинова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том I. — К.: «Освіта України», 2006. — 528 с.
4. Бердянські педагогічні курси та педагогічний технікум (1920 – 1935 роки) / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константинова // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том III. — К.: «Освіта України», 2008. — 569 с.
5. Березняк Євген Степанович [Електронний ресурс]: Вікіпедія – вільна енциклопедія / Україномовна версія: http://uk.wikipedia.org/wiki/Березняк_Євген_Степанович

ДОДАТОК

2009 р., квітень 22. – м. Київ. – Інтерв'ю з Березняком Євгеном Степановичем, 1914 року народження, мешканцем м. Київ, проведене Лиманом Ігорем Ігоровичем та Константиною Вікторією Миколаївною (БДПУ).

Березняк Є.С. (далі – Б.Є.) – [...] Там у мене багато «посередньо». Я був посередственным студентом, посередственным. Не претендував...

Березняк К.К. (далі – Б.К.), дружина – Так як Луначарський...

Б.Є. – Ну, Луначарський два роки просидів в 4 класі. Він був второгоднік Луначарський, а я не був второгодніком. Це моє приїмущество протів етого Луначарського.

Лиман І.І. (далі – Л.І.) – Але Ви три роки навчалися, про три роки згадати, я думаю, є що.

Б.Є. – Да-да-да. Ну що я згадую про Бердянськ? Згадую я: після того, як вчився в Осипенківському вчительському інституті, я довгий час не бував у

Бердянську. А тоді, коли я став уже, займав посаду начальника головного управління, очевидно, в якихось службових справах я побував у Бердянську. Бердянськ мені дуже подобався. Це уютне таке, таке, таке, привабливе таке...

Б.К. – Курортне.

Б.Є. – Містечко на морі. Я пам'ятаю пляж, в Бердянські, бо улітку бував там у Бердянську на сесіях студентських наших. Пам'ятаю пляж. Пам'ятаю в Бердянську були дуже красиві дівчата. Це я пам'ятаю, дівчат, бо Ви можете повірить, що був молодший я в той час, да. Пам'ятаю я педагогічний... Не педагогічний, а учительський, інститут. Пам'ятаю, це я уявляю його... Я, на превеликий жаль, після того, коли я потрапив до Бердянська, будучи на посаді начальника головного управління шкіл, я чомусь з якихось причин, очевидно, з моєї вини, я не відвідав навчальний заклад, в якому я вчився, і в мене залишився учительський інститут в такому ж уявленні, таким же, яким він був в 39-му, в 38 – 39-му році. Це така сіра масивна будівля така. Значить, десь три поверхи, по-моєму. [...] Понімаєте, ну оце я запам'ятав Бердянський цей... Осипенківський педагогічний... Осипенківський учительський інститут.

Константинова В.М. (далі – К.В.) – А викладачі?

Б.Є. – Ви знаєте, нікого не... Білик не був у вас? Не проходить по ваших спогадах? Білик.

Л.І. – А, Білик... Був Білик. Отут же і є [показує на диплом Є.С. Березняка].

Б.Є. – Був?

Л.І. – Заступник директора по ВПКП. Це, розумію я, заочне відділення.

Б.Є. – От, пожалуйста... Оце його я пам'ятаю.

Л.І. – Директором був там Сушко, а потім Ляшенко... Після нього. Ви закінчували, коли був вже Ляшенко Прохор Андрійович.

Б.Є. – А хто підписував?

Л.І. – І підписував теж Ляшенко Прохор Андрійович.

Б.Є. – Його я й пам'ятаю, його я пам'ятаю.

Л.І. – Який, от який він був? Хоть щось про нього... Чи візуально...

Б.Є. – Нічого не можу я сказати про нього, але пам'ятаю таке прізвище. Мені знайоме. Пам'ятаю, що це був ректор. Тим більше він підписував мені диплом. Я маю пам'ятати його. [...] Бердянськ, Бердянськ... Бердянськ мені подобався. Там я... завжди дуже люблю я рибу... кілька, бердянську кільку я запам'ятав!

Б.К. – В Днепропетровск привозили бердянскую...

Б.Є. – Бердянська тараночка.

Б.К. – Ну а я кільку помню. [...] Осетрові з'являлись і я смакував цими осетровими ще в бердянських їдальнях тоді. Пам'ятаю готель, в якому я жив. Готель — це такий... Одноповерхова хата така звичайна, така трохи, трохи вона примітивна. Але готель, це був готель. В готелі, якомусь такому класному, я не міг, не міг і не мав права жити, бо не мав грошей для цього. Понімаєте, склалася моя доля так, що я потрапив на посаду, високі освітянські посади, не маючи потрібної освіти, не маючи, не маючи законних прав на такі високі посади. Я закінчив педагогічний технікум в Зінов'євську, це Кіровоград, колись називався

Кіровоград Зінов'євск. Закінчив педагогічний технікум. А тоді мені не поталанило, значить, я потрапив в школу, у Іванівську школу Кіровоградської області в третій клас учителем. І мене не слухали абсолютно, не підкорялися мені ці дітлахи, третекласники, третекласники. Я їх закликав до спокою, до того, щоб вони не кричали, не галасували, не горланили так. Але вони мені на зло робили це все громе і так далі, і так далі. І я, Ви розумієте, якимсь боюся, я злякався школи, злякався. І я з школи дезертував. По суті дезертував. Дезертував з школи. І що мені далі робити? У мене в Дніпропетровську були добрі мої родичі, рідний дядько, там другий дядько був. І мені порадили вступити до Гірничого інституту. Гірничий інститут — це дуже престижний, престижний, престижний навчальний заклад. І мені вдалося вступити до гірничого інституту. В гірничому інституті я закінчив перший курс. Переведений був на другий курс у гірничому інституті. Був на практиці в етом... під Донецьким, був на практиці, практику я проходив на шахті 16/17, посьолок Євдокієвка Будьоновського рудоуправління, Будьоновського рудоуправління. Я пройшов на практиці всіх... всі спеціальності шахтаря, шахтьора — я був откатчиком, був забойщиком, був запальщиком, бурильником був. От всі посади абсолютно. І одержав навіть звання горного мастера. І от я з дипломом горного мастера після закінчення, після другого курсу інституту, потрапив знову в полосу, так сказати, дуже невигідно матеріально. Матері в мене не було, опіки я ніякої не мав. Я, починаючи десь з 14 років, прийшов на самоокупаєність повністю. Ніхто мені не допомагав після 14 років і стипендія була не значна, і я пригадав, що я педагог. З повинною прийшов я в обласний відділ освіти Дніпропетровський і вони мене призначили учителем математики, бо я вже курс вищої математики навіть пройшов у гірничому інституті, вчителем математики Веселівської вось... ШРМ, школі робочої... Ні, ШСМ — школа сільської молоді. І от тут я став... з цього я починав, почав свою педагогічну кар'єру, розумієте. Я потрапив туди в голодні роки в 33, 32 — 33 рік. Я працював у цій школі, я як учитель одержував 6 кг. кукурудзяного борошна на місяць. 6 кг. я ділив по стаканчиках на кожен день і користувався тільки тим, що мені давали у колгоспі 6 кг. кукурудзяного борошна. І оце в оці часи, голодні часи я пізнав дитину, я пізнав дітей. Розумієте, не дивлячись на страшний голод, на страшну біду, яка нагрянула на села наші, не дивлячись на це, ми в школі готували якийсь суп, із якоїсь чечевиці, якоїсь фасолі якоїсь, з якихось там етих самих, ще з чогось, не пам'ятаю. Варили цей суп і хворим діткам розносили по домам, хворим діткам, підтримували їх. І ніхто із наших діток, які розносили хворим, будучи голодним, ніхто не посмів скуштувати оцей, оцей... оцю пайку, яка давалася. Оце отака, ну ота душа дитяча, вона мене розтворила, душа дитяча з мене зробила в майбутньому педагога, розумієте. Я полюбив діток за їх щирість, за їх сердечність, за їх доброту і так далі, і так далі. Оце те, що мене приваблювало на педагогічну роботу. А тоді сталося так, що після голодних років я зразу став інспектором районного відділу освіти. А тоді я був призначений...

Б.К. — Підожди, а заучем?

Б.Є. – Заучем...

Б.К. – А потом директором.

Б.Є. – Обожди, обожди. Обождите, обождите. Это не Ваш жизненный путь, да. А тоді, а тоді я заучем школи, а тоді директором середньої школи, уявляєте: середньої школи. Не, будучи вже в Петропавлівці... Да, будучи вже в Петропавлівці, будучи вже на посаді завідуючого районним відділом освіти, я закінчив Осипенківський інститут. І вже Осипенківський інститут давав мені вже хоть якийсь право займати керівну посаду, формально він не давав права, але хоть якийсь право моральне, хоть би право давав займати цю посаду завідуючого району. І знаєте, знаменитий, знаменний став для мене 39-й рік. Він може знаменний навіть тим, що я одержав уже все-таки незакінчену вищу освіту. Він став для мене знаменним тому, що я мав щось, але нічого, щось мав, але нічого не мав. Він став знаменним для того, що в 39-му році я був прийнятий в партію. Я став членом комуністичної партії — це велика честь була для людини, для молодой людини. Особливо Ви знаєте, історію знаєте нашу... і так далі. Він для мене знаменний став тому, що я, займаючи посаду завідуючого Петропавловським районним відділом народної освіти, я був нагороджений, нагороджений медаллю «За трудовую доблесть». Номер медалі моєї 3021. Пам'ятаю я номер медалі. Я її одержав з рук Михайла Івановича Калініна в Кремлі. Ви розумієте, що це таке для сільського учителя з якоїсь Петропавлівки потрапити в Кремль, і з рук старости всесоюзного Михайла Івановича Калініна получить... Катя, покажи. А ну покажи. Я не ошибся, не ошибся я номером? Номер 3021. Я повторяю: 3021. [Б.К. демонструє кітель з нагородами].

Л.І. – А номер 3021. 3021. Ну це ж треба... Молодець!

Б.Є. – Ошибки не было.

Б.К. – Нет ошибки. [...]

Б.Є. – Так що для мене 39 рік, бачте, був знаменним. Знаменним він був для мене, був 39 рік іще чим? Я був запрошений до Центрального Комітету партії і призначений на керівну роботу в освіті, в систему освіти Львова. І з перших днів звільнення, звільнення, не звільнення, об'єднання західних областей, став, завідував районним відділом освіти Шевченківського району міста Львова. А в 40-му році були вибори до місцевих рад, я був обраний депутатом Львівської міської ради і обраний вже завідуючим, призначений на посаду завідуючого міським відділом народної освіти. От у Львові я, так сказать, формував, робив все можливе для того, щоб зробити це місто українським, бо це було місто польське по суті. У Львові в той час, коли я почав завідувати районним, міським відділом освіти було 114 шкіл, з 114 шкіл було три українських, Ви розумієте, три українських. Дві школи початкові українські і одна гімназія українська. Було 14 єврейських, останні польські. Я робив там українські школи, українську освіту. Ванда Василевська написала скаргу Сталіну перед самою війною про ізвращеніє національної політики во Львові городським отделом народного образования во главе з таким-то, значить, колишнім петлюрівцем Березняком.

Л.І. – Да...

Б.Є. – Бо я побував і в Петлюри, і у гестапо побував, і в українській поліції побував.

Б.К. – І в своїй тоже.

Б.Є. – Я скрізь побував. Оце для мене був знаменний цей рік, знаменний. Він був повчальним для мене цей рік. Він був дуже відповідальним цей рік. І тільки після закінчення війни я одержав вищу педагогічну освіту уже екстерном, я закінчив педагогічний інститут.

Б.К. – У Львові.

Б.Є. – А тоді, а тоді, а тоді, а тоді після того пішла біографія, яка єсть у цьому збірнику [вказує на свій трьохтомник, подарований БДПУ]. Я її розповідать Вам не буду.

Л.І. – А є питання. [...] А чому саме спеціальність географія? Бо Ви казали, що математику викладали.

Б.Є. – Нє, Ви знаєте, шо я географію дуже шанував. Географію я просто любив, як предмет. Я дуже шанував географію. А вже вищу освіту я здобув історичну. Історик за фахом. А тоді я став в тридцять..., я вже тоді після війни на підставі опублікованих праць я вже став кандидатом педагогічних наук. ВАК Московський дозволив мені захист по опублікованим працям в університеті Київському, я захистився в 68 році. Я став кандидатом педагогічних наук в шістдесят.... Ой, нє. В якому? В якому році? В 68-му.

Л.І. – А чому далі географією не займалися? От як закінчили в Бердянську (Осипенко) географію.

Б.Є. – Понімаєте, я уже став, так сказать, керівним робітником просвіщенія. Я вже з керівної посади не сходив ніде. До самого кінця мого життя. З керівної посади.

Л.І. – А ні з ким не підтримували потім стосунків з Ваших однокурсників?

Б.Є. – Нє-нє-нє-нє-нє. [...]

Л.І. – А на довго приїжджали на сесію? Ви кажете: в готелі жили? Довго там жили?

Б.Є. – Сесії, звичайно, були протягом 20-ти днів, місяця, місяць. Я не пам'ятаю... скільки разів був на таких місячних там сесіях, на 20-тиденних, не пам'ятаю. Кожного року було дві сесії, як правило, літня і зимова сесія заочників, для заочників. Я приїздив, як правило, двічі на рік. Скільки разів я там був, чотири чи шість чи п'ять разів, я не пам'ятаю, не считав, не считав.

Б.К. – Война вибила все.

Л.І. – От ви, студенти, які приїжджали, де ви харчувалися? Там їдальня була в інституті чи кожен сам їв? От як це було організовано?

Б.Є. – По-моєму, ми самі вирішували ці питання. Я знаю, шо в гостиніцах було дуже важко з місцями, в гостиніці. А я по натурі своїй, я, значить, такий, мене не покидало чувство гумору. Почуття гумору не залишало ніколи. І зараз навіть тоже. Я в такому віці дозволяю собі інколи речі, коли кажуть: «Ти диви який дід старий, він ще придумує якісь такі хохми!» Я пам'ятаю, що я з Сидоренком потрапив на сесію і не було двохмісних номерів,

а були такі по 6 ліжок там чи по 10, якісь гуртожитки. І я підійшов до адміністратора, і говорю, що зі мною єсть людина, яка дуже небезпечна тоді, коли вона спить. Я кажу: «Оця, він». Я кажу: «Он він стоїть цей Сидоренко — директор школи. Он він стоїть і я вам так по секрету скажу, що він може піднятися і щекотати сусіда свого і так далі». І вона мені допомогла. Вона найшла мені двохмісну кімнату, двухместний номер. Оце я запомнив цaleyшим образом. В этой гостинице не было двухместных номеров. І я адміністрацію, значить, одурих. Сказав, значить, що «со мной очень опасный человек, спутник мой, поэтому дайте нам на двоих, дайте нам номер».

К.В. – А спутнику Вы потом признались в том, что Вы сказали?

Б. Є. – А, да-да! Я Вам скажу, у меня были такие вещи. [...] Я любил всегда шутку. И поэтому Бердянск мне запомнился даже потому, что я этого директора сделал таким ненормальным из-за того, чтобы получить место в гостинице. [...]

Надійшла до редколегії 03.03.2010 р.